

конституційних прав людини, інших суб'єктів права шляхом винесення законного, обґрунтованого, справедливого рішення.

Звичайно, це визначення є проміжним, таким, що потребує уточнення та шліфування, а сама проблема судового тлумачення — ґрунтового теоретичного вивчення.

Надійшла до редколегії 02. 10. 2000

С. Погребняк, асистент НЮА України

Роль принципу верховенства закону для подолання ієрархічних колізій

Розгляд питання про ієрархічні колізії та їх подолання, на нашу думку, доцільно розпочати із з'ясування змісту такої категорії, як “ієрархія”. Юридична енциклопедія визначає ієрархію як розташування частин чи елементів цілого від нижчого до вищого¹. Цей термін традиційно використовується при дослідженні системи законодавства. Нагадаємо, що вона звичайно розглядається в трьох її структурних утвореннях: 1) ієрархічній (вертикальна структура), 2) галузевій (горизонтальна структура) і 3) федеративній (природно, у федеративній державі)². При цьому цілком справедливо відзначається особливе значення вертикальної структури законодавства: виражаючи винятково ієрархічні відносини в системі (співвідпорядкованість, субординацію і відповідність актів), вона впливає на забезпечення внутрішньої узгодженості, юридичної єдності і цілісності законодавства в його горизонтальному (галузевому) і федеративному зрізах³. Без упорядкування структурного ряду за допомогою ієрархічного зв'язку система нормативно-правових актів не була б єдиним і несуперечливим утворенням і, отже, не змогла б забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин. Так що ієрархічний зв'язок у системі законодавства є необхідним⁴.

¹ Див.: Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — Т. 2: Д — Й. — К., 1999. — С. 659.

² Див.: Концепция стабильности закона (серия “Конфликт закона и общества”). — М., 2000. — С. 41.

³ Див.: *Евграфов П. Б.* Соотношение структуры советского права и структуры советского законодательства: Дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1981. — С. 115–116.

⁴ Див.: *Сырых В. М.* Логические основания общей теории права: В 2 т. — Т. 1: Элементный состав. — М., 2000. — С. 60.

Ієрархія нормативних актів обумовлюється тим, що кожна функція держави внаслідок поділу праці між державними органами або внаслідок принципу поділу влади в тій чи іншій частині входить у відання багатьох ланок, що діють на одному, а частіше на різних рівнях. Це означає, зокрема, що нормативні акти, які регулюють ті або інші суспільні відносини, видаються, як правило, не одним, а багатьма органами держави. Щоб при цьому не вносилися дезорганізація в суспільні відносини, забезпечувалися єдність і узгодженість, нормативні акти одного або різного рівня не повинні суперечити один одному. Така єдність системи нормативних актів забезпечується правовим закріпленням меж дії відповідних органів держави, з одного боку, і, підпорядкуванням, відповідністю актів органів нижчого підпорядкування актам вищих органів, — з іншого¹.

¹ Див.: *Самощенко И. С.* Иерархия и основные подразделения нормативных актов социалистического государства // Уч. зап. ВНИИСЗ. — М., 1968. — Вып. 15. — С. 4.

Ієрархічний зв'язок виражається в тому, що нормативні акти посідають у структурному ряді певне місце і не можуть містити норм, що суперечать вищим актам². Ієрархічна структура системи законодавства визначається юридичною силою нормативно-правових актів. Юридична ж сила, у свою чергу, визначається місцем, яке посідає орган, що видає їх, у механізмі держави. Ієрархія органів державної влади визначає й ієрархічний зв'язок прийнятих ними нормативно-правових актів, що, у свою чергу, припускає підпорядкованість (несуперечність, узгодженість) норм ієрархічно нижчих вищим³.

² Див.: *Законодательная техника.* — М., 2000. — С. 165.

³ Див.: *Черданцев А. Ф.* Системообразующие связи права // Сов. государство и право. — 1974. — № 8. — С. 12; *Сырых В. М.* Вказ. праця. — С. 59; *Самощенко И. С.* Вказ. праця. — С. 4.

Слід, однак, звернути увагу на те, що ієрархія і юридична сила нормативно-правового акта визначаються не тільки місцем державного органу в системі органів влади. Наприклад, не викликає сумнівів, що закони мають більш високу юридичну силу, ніж постанови парламенту, хоча вони приймаються тим самим органом, а у деяких державах визнається пріоритет законів, прийнятих в особливому порядку з питань, спеціально зазначених у конституції, над звичайними законами. Тому додатковою ознакою, що визначає

місце акта в ієрархічній структурі законодавства, є специфічний зміст самого джерела права, що відрізняє його від інших актів, прийнятих тим же самим правотворчим органом.

Будь-яка держава, що бажає бути правовою і забезпечити реальну дію принципу верховенства права і закону, повинна проголошувати принцип ієрархічної співпідпорядкованості нормативно-правових актів. Однак на практиці, на жаль, не завжди вдається досягти дотримання вимоги про ієрархічну співпідпорядкованість нормативно-правових актів. Зокрема, про порушення зазначеного принципу можна говорити при зіткненні норм різної юридичної сили, коли ми констатуємо конфліктний зв'язок між правовими розпорядженнями. Чи можна в цьому разі говорити про наявність колізії в законодавстві?

На нашу думку, можна. Адже, по-перше, вони мають місце при зіткненні двох і більше норм. По-друге, ці норми претендують на регулювання одних і тих же фактичних відносин. І, по-третє, норми, що знаходяться в колізії, вважаються діючими одночасно (у протилежній ситуації зіткнення норм неможливе. Отже, ми встановили, що зіткнення норм різної юридичної сили мають всі ознаки колізій у законодавстві. Такого роду колізії в юридичній літературі одержали назву ієрархічних (субординаційних). Вони традиційно виділяються в самостійну групу поряд з темпоральними, просторовими, а також змістовними колізіями¹.

¹ Див.: *Власенко Н. А.* Коллизионные нормы в советском праве. – Иркутск, 1984. – С. 27; *Незнамова З. А.* Коллизии в уголовном праве: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Екатеринбург, 1995. – С. 58.

При цьому специфіка ієрархічної колізії, завдяки якій ми і виділяємо її в окремий вид колізій, виражається в тому, що на врегулювання одного фактичного відношення претендують норми, що перебувають на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства. Така колізія — це теж субординаційне функціональне відношення, але вже атипове, що протидіє нормальній і ефективній дії правової системи². Тому ієрархічні колізії необхідно розглядати як один з численних видів логіко-структурних дефектів у праві³.

² Див.: *Власенко Н. А.* Коллизионные нормы в советском праве. – С. 76.

³ Див.: *Власенко Н. А.* Логико-структурные дефекты системы советского права // Правоведение. – 1991. – № 3. – С. 22–28.

Отже, ієрархічна колізія є одним з видів логіко-структурних дефектів законодавства, що являє собою конфліктне відношення (у формі суперечності або розходження), яке виникає в результаті одночасного регламентування однієї фактичної обставини правовими розпорядженнями різної юридичної сили.

Цілком природним виглядає прагнення держави створити систему інститутів, методів, здатних забезпечити неухильне дотримання принципу ієрархічної співвідпорядкованості і, як наслідок, подолання й усунення ієрархічних колізій.

Спочатку зупинимося на засобах подолання ієрархічних колізій. Головний з них — утворення групи колізійних норм, які з огляду на їх призначення ми називаємо ієрархічними. До цих правил насамперед слід віднести колізійний принцип *lex superior derogat legi interior* (у разі суперечності застосовуються норми, що виходять від вищого органу)⁴. Що стосується законодавчого розвитку цього колізійного правила, то воно офіційно в законодавстві як загальний принцип не закріплене, але фактично є загальновизнаним і широко використовується як у правотворчій, так і у правозастосовній практиці.

⁴ Див.: *Черданцев А. Ф.* Вказ. праця. — С. 16; *Власенко Н. А.* Коллизионные нормы в советском праве. — С. 27.

Крім того, необхідно враховувати, що прояв цього колізійного принципу в системі законодавства можна знайти як у прямій, так і в непрямій формі. Законодавчо встановлені, наприклад, ієрархічний статус Конституції України (у ст. 8 Конституції говориться, що “Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй”), а також місце в правовій системі міжнародних договорів України (згідно з п. 2 ст. 17 Закону України “Про міжнародні договори України” “якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулось у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України”). Цей колізійний принцип можна знайти й у ст. 4 Арбітражного процесуального кодексу України, в якій, зокрема, зазначено, що “арбітражний суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України”. Правила, що

закріплюють цей принцип “у прихованому вигляді”, тобто в непрямій формі, можна знайти у всіх правових галузях. Нерідко розглянуте колізійне правило закріплюється як одне з повноважень того чи іншого державного органу. Наприклад, згідно з п. 16 ст. 106 Конституції України Президент України скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Для успішного подолання ієрархічних колізій, що виникають у системі законодавства, на нашу думку, необхідно декілька передумов: 1) існування в системі права і законодавства колізійних норм; 2) поінформованість суб’єктів права про існування цих норм; 3) чітке з’ясування всіма суб’єктами права суті загального колізійного принципу, що припускає насамперед формування правильного уявлення про ієрархічну структуру законодавства.

Виконання перших двох передумов не викликає серйозних труднощів на практиці, адже, як ми з’ясували, ієрархічні колізійні норми існують і про їх існування знає або повинна знати переважна більшість суб’єктів права. Звичайно, для остаточного вирішення цієї проблеми було б доцільним прямо закріпити загальний колізійний принцип у законодавстві. Така пропозиція вже досить давно звучить у наукових колах. Однак і без цього ситуація цілком благополучна.

На сьогодні набагато більш важливим є виконання третьої передумови, тобто формування у всіх суб’єктів і насамперед у правозастосовувача правильного уявлення про ієрархічну структуру законодавства України. Володіючи достовірними знаннями про цю структуру, ми можемо без особливих зусиль встановити точне місце суперечних один одному нормативно-правових актів в ієрархічній системі законодавства і визначити, який з цих актів має більшу юридичну чинність (знаходиться вище в ієрархії). Після цього немає ніяких перешкод для застосування колізійного принципу, який допомагає зробити вибір між нормами, що знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства.

Отже, як же слід представляти законодавство України в його ієрархічному (вертикальному) зрізі? Насамперед відзначимо, що питання про ієрархічну структуру законодавства було досить докладно розроблене в радянській юридичній літературі. Тому дослідження цієї проблеми в сучасний період оновлення

законодавства потрібно здійснити на основі вивчення і осмислення досягнень учених-юристів, особливо С. Алексєєва¹, П. Євграфова², А. Зайця³, С. Зивса⁴, А. Міцкевича⁵, С. Полениної⁶, І. Самощенка⁷, М. Сильченка⁸, Ю. Тихомірова⁹ та ін.

¹ Див.: Алексєєв С. С. Структура советского права. – М., 1975.

² Див.: Евграфов П. Б. Законодательные акты СССР и их роль в укреплении социалистической законности: учебное пособие. – К., 1989.

³ Див.: Заец А. П. Система советского законодательства (проблема согласованности). – К., 1987.

⁴ Див.: Зивс С. Л. Источники права. – М., 1981.

⁵ Див.: Мицкевич А. В. Акты высших органов Советского государства (юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР). – М., 1967.

⁶ Див.: Поленина С. В., Сильченко Н. В. Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР. – М., 1987.

⁷ Див.: Самощенко И. С. Иерархия и основные подразделения нормативных актов социалистического государства.

⁸ Див.: Сильченко Н. В. Проблемы верховенства закона: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Минск, 1993.

⁹ Див.: Тихомиров Ю. А. Теория закона. – М., 1982.

У рамках загальної теорії права радянського періоду для характеристики ієрархії нормативних актів завжди підкреслювалося верховенство закону в системі нормативних актів і, відповідно, поділ їх на закони і всі інші, підзаконні акти¹⁰. При цьому, за справедливим зауваженням С. Зивса, саме поняття “верховенство закону” складається з низки елементів, що визначають закон як вищий за своєю юридичною силою нормативно-правовий акт¹¹.

¹⁰ Див.: Самощенко И. С. Иерархия и основные подразделения нормативных актов социалистического государства.

– С. 5.

¹¹ Див.: Зивс С. Л. Вказ. праця. – С. 106.

Звертаємо увагу на те, що сьогодні в Конституції України офіційно закріплений принцип верховенства права, а не закону. Верховенство права слід розглядати як загальну підкореність праву і Конституції, яка на ньому ґрунтується, її пряму дію і безпосереднє застосування, відповідність усіх правових актів держави положенням Конституції України. Але цей принцип не слід протиставляти принципу законності, верховенства закону, як це іноді має місце, оскільки це є хибним як у теоретичному, так і у практичному аспектах, особливо для правозастосовної діяльності державних

інституцій¹. Як справедливо відзначив Ю. Тодика, розгляд принципу верховенства права поза верховенством Конституції і законів — це шлях до беззаконня і всюдозволеності, а визнання тільки принципу верховенства закону поза системним розумінням принципу верховенства права — шлях до прийняття несправедливих, негуманних, недемократичних законів, інших нормативно-правових актів. Так що принцип верховенства закону зберігає своє значення і сьогодні, більш того, він розглядається як принцип основ конституційного ладу².

¹ Див.: *Тацій В. Я., Тодика Ю. М.* Основні напрямки розвитку науки конституційного права України та проблеми вдосконалення викладання конституційного права // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права: – Х., 1999. – С. 11; *Тихомиров Ю. А.* Критерии законности правовых актов // Право и экономика. – 1997. – № 19–20. – С. 3.

² Див.: *Тодика Ю. Н.* Основы конституционного строя Украины. Учебное пособие. – Х., 1999. – С. 67–68.

Позначимо спочатку ті ознаки закону, що складали раніше зміст поняття “верховенство закону”. Найбільш вдало це зробив М. Сильченко³. Він зазначає, що традиційно до складу ознак, які визначають чільне положення закону в системі нормативно-правових актів, включають такі:

³ Див.: *Проблемы законотворчества и развития правовых систем: Учебное пособие / Под ред. Сильченко Н. В. – Гродно, 1997. – С. 3–5.*

1) закон приймається в особливому, встановленому заздалегідь процедурному порядку. Найважливіші елементи процедури прийняття закону визначені Конституцією як обов’язкові умови;

2) закон регулює найбільш типові і стійкі, ключові суспільні відносини, їх відправні начала. Тому закон являє собою основний правовий інструмент вирішення найважливіших завдань держави;

3) визначаючи чільне положення закону серед нормативно-правових актів, як правило, відзначали його вищу юридичну силу. Вища юридична сила закону виражається, по-перше, в тому, що він має пріоритет у всій системі правових актів, якими керуються виконавці, тобто закон незаперечний. Ніхто, крім законодавчого органу влади, не може скасувати або змінити закон, і навпаки, видання нового закону спричиняє, як правило, скасування або зміну актів нижчого рівня. По-друге, вища юридична сила закону виявляється в тому, що акти всіх інших органів обов’язково повинні

відповідати закону, а у разі суперечності між ними і законом пріоритет належить закону. Іншими словами, акти всіх інших органів носять підзаконний характер;

4) цей принцип виражається в обов'язку всіх державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян додержуватися Конституції і законів держави. Складовою частиною конституційного принципу верховенства закону є верховенство Конституції серед джерел права і здійснення конституційного нагляду (контролю);

5) у контексті концепції відмінності права від закону, розробленої насамперед зусиллями В. Нерсисянца¹, у радянській юридичній літературі було висунуто положення, відповідно до якого таке поняття, як верховенство, властиве не кожному і не будь-якому закону, а лише тому, що відповідає правовій природі суспільних відносин;

¹ Див.: *Нерсисянц В. С.* Право и закон. – М., 1983. – С. 3–341.

6) принцип верховенства закону відображає верховенство представницьких органів влади, їх повновладдя².

² Див.: *Недбайло П. Е.* Советский закон в системе государственно-правовых актов // Уч. зап. Львов. ун-та. – Л., 1949. – С. 12; *Зивс С. Л.* Вказ. праця. – С. 106.

Роль положення про повновладдя представницьких органів держави в обґрунтуванні принципу верховенства закону донедавна була настільки великою, що це дозволяє сказати: прийнята в нас доктрина верховенства закону виводилася з теоретичної конструкції повновладдя Рад. Природно, що сьогодні виникла необхідність у зміні теоретичного обґрунтування. Наприклад, висловлюється думка, що об'єктивні засади цього принципу кореняться в політичних відносинах, способах формування і вираження волі народу як джерела державної влади. Верховенство закону стає необхідним тому, що закон приймається представницьким органом держави, сформованим безпосередньо населенням у ході прямих і загальних виборів¹. Схоже пояснення верховенства Конституції і законів ґрунтується на існуванні установчої влади, яку народ, котрому вона належить, у кінцевому результаті делегує одному з органів держави. Юридична доктрина розглядає акти, прийняті органом, що має установчі повноваження, як такі, що займають вище місце в ієрархії юридичних норм². Проте є підстави думати, що в умовах переходу від

повновладдя Рад до втілення на конституційному рівні теорії поділу влади зміст принципу верховенства закону повинен був змінитися.

¹ Див.: *Сырых В. М.* Вказ. праця. – С. 73.

² Див.: *Сильченко Н. В.* Проблемы верховенства закона: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Минск, 1993. – С. 33–34.

В умовах реалізації теорії поділу влади на практиці провести кордон між законодавцем і виконавчою владою в нормотворчості не просто. У найбільш широкому сенсі можна, очевидно, стверджувати, що законодавча влада має право діяти в тій частині (сфері) суспільних відносин, що віднесені Конституцією до відання вищого законодавчого органу держави. Виконавча ж влада має право видавати нормативно-правові акти з питань, віднесених згідно з Конституцією до відання Кабінету Міністрів, міністерств і відомств.

Підзаконність актів виконавчої влади зовсім не означає відсутності права на нормотворчість, а лише підкреслює верховенство, першість законодавчої влади на офіційне визнання і вираження правової природи суспільних відносин. Водночас у правовій державі в умовах поділу влади повинен існувати і той мінімум нормотворчих повноважень, поступитися якими виконавча влада ні в якому разі не може, а законодавча зазіхнути на нього не має права. Це свого роду “виняткові нормотворчі повноваження” виконавчої влади. Саме цей мінімум нормотворчих повноважень і становить для законодавця обмеження організаційно-правового характеру³.

³ Див.: *Проблемы законотворчества и развития правовых систем.* – С. 10.

Ще складніше визначити місце Президента в умовах реалізації конституційного принципу поділу влади. Справедливо зазначається, що його застосування в сучасній політико-правовій практиці викликає масу проблем і труднощів⁴. Відповідно до Конституції України Президент має право в межах своїх повноважень видавати нормативно-правові акти, що мають обов’язкову силу на всій території держави. Виникає питання: яка юридична сила указів Президента?

⁴ Див.: *Тодыка Ю. Н., Яворский В. Д.* Президент Украины: конституционно-правовой статус.. – Х., 1999. – С. 31.

Згідно зі ст. 106 Конституції України Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження. Завдяки цій конституційній нормі Україна уникла

дискусії, що розгорнулася в російській юридичній літературі навколо нормативних указів Президента: чи є укази Президента РФ підзаконними актами¹? Підзаконність актів Кабінету Міністрів України однозначно випливає зі ст. 113 Конституції України, відповідно до якої Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України. Звідси за своєю юридичною силою закони вищі указів Президента і постанов Кабінету Міністрів України, а нормативно-правові акти Президента вищі актів Кабінету Міністрів України.

¹ Див.: Теория права и государства / Под ред. проф. Г. Н. Манова. – М., 1995. – С. 195; Конституция, закон, подзаконный акт. – М., 1994. – С. 54–55.

Отже, виходячи з принципу верховенства закону, можна запропонувати такий структурний ряд, що складається з елементів, кожний з яких з огляду на свою юридичну силу посідає точно визначене місце в системі українського законодавства: 1) Конституція України; 2) закони України; 3) постанови Верховної Ради України; 4) укази Президента України; 5) постанови Кабінету Міністрів України; 6) нормативні акти органів виконавчої влади, Національного банку України; 7) нормативні акти місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, організацій і підприємств. Саме цим структурним рядом необхідно користуватися, вирішуючи питання, чи порушує ієрархічний зв'язок конкретний нормативний акт, тобто чи містить він норми, що суперечать вищим актам. Встановивши порушення, треба на підставі загального ієрархічного принципу прийняти рішення, що цей акт не підлягає застосуванню в конкретних відносинах. Іноді навіть кажуть, що такий акт не має властивостей, необхідних для акта, який містить справжні норми права².

² Див.: Законодательная техника: Научно-практическое пособие – С. 165.

Однак, на думку М. Сильченка, із поняття підзаконності актів зараз не випливає безумовне положення, відповідно до якого у разі розбіжності нормативно-правових актів Президента і виконавчої влади з законом повинен діяти неодмінно, як це було раніше, закон³. Вважаємо за доцільне докладніше розглянути думку про те, що при розбіжності з законами актів Президента України і Кабінету Міністрів України, незважаючи на їх незаперечну підзаконність, перевага далеко не завжди повинна надаватися законам.

³ Див.: Проблемы законотворчества и развития правовых систем. – С. 11.

Цілком справедливо зауважено, що кожному нормативно-правовому акту, крім ієрархічного зв'язку з іншими елементами структури, що виражається у відсутності суперечності його розпоряджень Конституції та іншим вищим актам, як мінімум необхідна наявність ще такої ознаки, як компетентність, тобто надання йому кола питань, регулювання яких віднесено до відання цього органа¹. На те, що в ієрархічній структурі системи законодавства на перший план виступають такі ознаки нормативних актів, як їх повноважність і компетентність, зверталася увага ще в юридичній літературі радянського періоду². Іноді заборону приймати нормативно-правові розпорядження з питань, що виходять за межі правотворчої компетенції органу, розглядають навіть як один із проявів ієрархічних зв'язків між нормативно-правовими актами³. Однак до уточнення загального ієрархічного принципу подолання колізій не дійшло.

¹ Див.: Сырых В. М. Вказ. праця. – С. 60.

² Див.: Самощенко И. С. Основные черты нормативных актов социалистического государства // Сов. государство и право. – 1968. – № 4. – С. 23-28; Евграфов П. Б. Вказ. праця. – С. 115–116.

³ Законодательная техника: Научно-практическое пособие. – М., 2000. – С. 164, 166.

На нашу думку, застосування загального принципу подолання ієрархічних колізій можливо тільки у разі, якщо нормативно-правові акти, що знаходяться у колізії, видані в межах компетенції правотворчих органів. Якщо ж один із актів виданий з порушенням компетенції, то застосовуватися повинен не акт, який має більш високу юридичну силу, а акт, виданий у межах компетенції. При встановленні того, що обоє із суперечливих актів видані з порушенням компетенції, жоден з них не підлягає виконанню.

Тому ми пропонуємо уточнити загальний колізійний принцип у такий спосіб: при суперечності застосовуються норми, що виходять від вищого органу, за умови, що вони видані у межах компетенції цього органу. В іншому разі застосуванню підлягає акт, який хоча і має меншу юридичну силу, однак прийнятий у межах компетенції.

Справедливість цього висновку підтверджується Конституційним Судом України в справі про комунальні послуги (рішення від 2 березня 1999 р. № 2-рп/99) і в справі про ціни і тарифи на житлово-комунальні та інші послуги (рішення від 10 лютого

2000 р. № 2-рп/2000). Виходячи з принципу поділу державної влади в Україні, Конституційний Суд України в цих рішеннях висловив правову позицію щодо розмежування повноважень Верховної Ради та Кабінету Міністрів у сфері формування і реалізації цінової політики. Відповідно до цієї позиції Верховна Рада України згідно з п. 5 ч. 1 ст. 85 Конституції України визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, в тому числі цінової як однієї із складових внутрішньої економічної і соціальної політики держави. Кабінет Міністрів забезпечує проведення цінової політики (п. 3 ст. 116 Конституції України).

Вносячи зміни до Закону України “Про ціни і ціноутворення”, Верховна Рада заборонила підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України, та визначила, що оплата за ці види послуг здійснюється за цінами і тарифами, встановленими за станом на 1 червня 1998 р. Здійснивши безпосереднє регулювання цін і тарифів, Верховна Рада, по суті, втрутилась у сферу повноважень відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і у такий спосіб порушила принцип поділу державної влади та вийшла за межі своїх повноважень, визначених Конституцією України. Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що норми Закону є такими, що не відповідають Конституції України¹.

¹ Див.: Офіційний вісник України. – 2000. – № 30. – Ст. 1284.

Крім того, важливо відзначити, що для правильного подолання колізій необхідно насамперед встановити всі норми, видані з того ж самого питання. Іноді особа, що долає колізію, відходить від всебічного вивчення можливих колізій, обмежуючись рішенням лише локального завдання. Наведемо такий приклад. Перед правозастосувачем поставлене завдання усунути суперечності між постановою Кабінету Міністрів України і наказом міністерства, при цьому ці нормативно-правові акти видані в межах компетенції. Висновок про те, що в цьому разі застосовується постанова Кабінету Міністрів, буде правомірним тільки тоді, коли буде встановлено, що відсутній акт більш високої юридичної сили, який пропонує інше рішення. Скажімо, може існувати закон, що інакше регулює те ж питання, а отже, саме він і підлягає застосуванню.

Нами розглянуті лише деякі проблеми, що виникають у зв'язку з існуванням ієрархічних колізій. Перелічимо ті актуальні питання, які потребують самостійного дослідження і вирішення яких сприятиме зміцненню ієрархічних зв'язків у системі законодавства:

1) проблема верховенства Конституції. У сьогоднішніх умовах першорядного значення набуває питання про забезпечення відповідності всіх правових актів Конституції. Але з'ясовується, однак, що не цілком зрозумілими є сама формула “відповідність Конституції” і особливо критерії, за якими можна оцінювати ступінь такої відповідності¹. Вітчизняна юридична наука поки що не приділяла цим питанням належної уваги.

¹ Див.: *Тихомиров Ю. А.* Критерии конституционности правовых актов // Вестник Конституционного Суда Российской Федерации. – 1996. – № 6. – С. 35.

2) питання про співвідношення норм міжнародного права і норм національного законодавства і пов'язана з ним проблема, до якого ж виду колізій слід віднести колізії між цими нормами.

3) встановлення оптимальної кількості законів у правовій системі — фундаментальна проблема вітчизняної науки. Співвідношення джерел права (законів і підзаконних актів) закономірно не тільки для кожної правової сім'ї, а й для їх національних різновидів. Справедливо відзначається, що порушення пропорції цього співвідношення погрожує втратою рівноваги всієї правової культури²;

² Див.: *Синюков В. Н.* Российская правовая система. Введение в общую теорию. – Саратов., 1994. – С. 357.

4) питання про загальні, свого роду “наскрізні” критерії законності правових актів. Без їх урахування і застосування важко уникнути розходжень у праворозумінні суб'єктів права та неоднакового підходу до оцінки актів і їх зв'язку між собою³.

³ Див.: *Тихомиров Ю. А.* Критерии законности правовых актов // Право и экономика. – 1997. – № 19–20. – С. 3.

5) статус указів Президента України з економічних питань, виданих на підставі п. 4 розділу XV “Перехідні положення” Конституції України і оцінка їх конституційності. Ця проблема також тільки позначена в юридичній науці⁴;

⁴ Див.: *Тодыка Ю. Н., Яворский В. Д.* Вказ. праця. – С. 130–131.

6) проблема зворотної дії рішень Конституційного Суду — про відповідність Конституції України законів та інших правових актів і

про офіційне тлумачення Конституції і законів. Ці питання вже були предметом розгляду в юридичній науці⁵, однак зроблені висновки видаються нам недостатньо обґрунтованими.

⁵ Див.: Шевчук С. Об обратной силе решений Конституционного Суда // Юрид. практика. – 1999. - № 10. – С. 12.

Надійшла до редколегії 10. 11. 2000

Є. Шевченко, аспірант НЮА України

Про основний і додатковий безпосередні об'єкти злочинів з похідними наслідками

В теорії кримінального права як аксіома визнається класифікація об'єктів злочинів по “горизонталі”. Її використовують стосовно дво- (багато-)об'єктних злочинів, в яких вчинене діяння через свою специфіку завдає шкоди декільком різнорідним або однорідним суспільним відносинам, цінностям, благам. Тому серед низки безпосередніх об'єктів, що водночас порушуються злочином, розрізняють основний, додатковий і факультативний об'єкти кримінально-правової охорони.

Згідно з поширеною в науці думкою, основний безпосередній об'єкт становить собою суспільні відносини, цінності, блага, які законодавець вважає найбільш важливими. Вони у вирішальній мірі визначають суспільну небезпеку даного злочину, структуру відповідного складу і його місце в системі Особливої частини КК. Додатковий об'єкт визначають як “такі суспільні відносини, що в принципі, заслуговуючи на самостійний кримінально-правовий захист, стосовно мети і завдань видання даної норми, захищаються кримінальним законом попутно, оскільки ці відносини неминуче ставляться у небезпеку заподіяння шкоди при вчиненні посягання на основний об'єкт”.

У свою чергу додатковий об'єкт поділяється на необхідний (обов'язковий) і факультативний. Обов'язковий додатковий об'єкт становить собою такі суспільні відносини, котрим завжди заподіюється шкода при вчиненні даного злочину. Під факультативним об'єктом, як правило, розуміють такі суспільні відносини, які при вчиненні даного делікту досить часто, хоча і не обов'язково, ставляться під загрозу заподіяння шкоди.